

Лексико-семантичні угруповання слів на позначення поняття «довкілля»

аспірантка кафедри англійської філології Львівського національного університету імені Івана Франка

За останні роки підвищився інтерес українського суспільства до екологічних питань. Термін «the environment» з 40-х років минулого століття почав частіше вживатися в спеціальній літературі. Завдяки цьому зростає кількість людей, які володіють знаннями про навколишнє середовище, а екологічний дискурс із спеціалізованого стає загальнозживаним.

Оскільки проблеми довкілля є актуальними для суспільства, то розглядаються вони і в лінгвістиці. Аналіз теоретичної літератури свідчить, що ці питання в лінгвістичному аспекті досліджували лише деякі вчені (Є.Л. Мілованович, Є. А. Вейцман, Ю.В. Зонов, Г.І. Осипов). Зростання уваги до проблем довкілля у суспільстві, постійне поповнення екологічного глосарію вимагають узагальнення, класифікації та укладання семантичної основи інвентаря лексичних одиниць. Тому метою статті є визначення центрального, ядерно-периферійного структурування ЛСП «довкілля», встановлення характеру системних відносин конститuentів полів у їх зовнішніх зв'язках та внутрішній будові, оскільки ці питання раніше глибоко не досліджувалися.

Розуміння лексики як системи знайшло практичне застосування в дослідженні різних лексико-семантичних парадигм — синонімічних рядів, лексико-семантичних груп (ЛСГ), семантичних полів (СП). Подібні угруповання виділяються на основі тих чи інших критеріїв і характеризуються певними структурно-семантичними відносинами. Проте у семасіологічних дослідженнях на сьогодні немає єдиної думки щодо класифікації мікросистем, чіткого розмежування понять «лексико-семантична група», «семантичне поле», «синонімічний ряд», «тематичний ряд». Так, наприклад, Л. Васильєв вважає, що поняття «поле» перебуває з поняттям «ЛСГ» у родо-видових відносинах, тобто ЛСГ, синонімічні ряди та інші угруповання слів є різновидами семантичних полів [1, с. 110]. А. Уфимцева, навпаки, розглядає всі три основні групи - поле,

ЛСГ і синонімічний ряд як «рівноправні види більших парадигматичних об'єднань в лексиці» [4, с.402]. У праці М. Долгих терміном «семантичне поле» недиференційно позначаються різні лексичні угруповання, а питання про різницю цих понять не розглядається [2, с.93].

Однією з провідних тенденцій сучасних лінгвістичних досліджень є вивчення закономірностей функціонування семантичного поля, результати дослідження якого найповніше простежуються в праці Г.С. Щура [15, с.255]. Згідно з загальноприйнятими уявленнями про лексико-семантичне поле як

спосіб існування лексичних одиниць із спільними інваріантними якостями [там само, с. 19], поле утворюють слова, значення яких відображають певну ділянку семантичного простору, у результаті чого вони поєднуються своїми значеннями.

При визначенні приналежності слова до однієї і тієї самої парадигми враховуємо, що:

1. Два слова вважаються семантично зв'язаними між собою, якщо в їх семних структурах є хоча б один спільний компонент.

2. У ролі семантичних компонентів можуть бути використані лексеми, що належать до дефініції реєстрового слова, тобто кожний елемент тлумачення зводиться до одного слова і прирівнюється до семантичного компонента [3, с.85].

Ми здійснювали аналіз словникових дефініцій лексем, об'єднаних семантикою слова *environment*, тобто тих лексичних одиниць (ЛО), що пов'язані з ідентифікаторами прямим семантичним зв'язком. Аналізуючи по чергово всі лексеми і беручи до уваги гіпотезу В. Левицького про те, що чим ближче до початку лексичного ряду розміщений елемент, тим більшою мірою виявляється його зв'язок з основним значенням слова [3, с.98], визначимо місце розташування семи *environment* в описі семантики кожного члена лексико-семантичного поля (ЛСП). Слово *environment* у словнику Webster's Ninth New Collegiate Dictionary трактується так: «1. the circumstances, objects, or conditions by which one is surrounded (as land, water, air). 2. the complex of physical, chemical, and biotic factors (as climate, soil, and living things) that act upon an organism or an ecological community and ultimately determine its form and survival» [6, с.416]. Застосувавши статистичний метод В.Левицького і використавши формулу $W = \frac{(n + 1) - r}{n}$, де n – загальне число компонентів трактування, r – ранговий номер компонента, ми визначили W - коефіцієнт рангової кореляції кожної з досліджуваних лексем даного поля. Приймаючи за порогову величину $W = 0,5$, здійснимо чітку стратифікацію конститuentного складу лексико-семантичного поля, розділивши лексичні одиниці на 3 частини:

1. Слова з коефіцієнтом $W=1$, що становлять центр групи.

2. Слова, коефіцієнт яких перебуває в межах від 0,5 до 1, які розташовані ближче до центру й разом із ним становлять ядерну частину поля.

3. Слова з коефіцієнтом від 0 до 0,5, які пов'язані з периферійними значеннями слів-ідентифікаторів і формують периферійну частину даного лексико-семантичного поля.

Отже, такі спільні семантичні компоненти, як *water, air, land, climate, biomass*, будуть визначальними для лексико-семантичного поля «Environment». Центральну частину лексико-семантичного поля «Environment» утворюють такі іменники: *flora, fauna, weather, water, biosphere, climate*. До ядерної частини поля ми віднесли такі лексеми: *atmosphere* (відповідно однокореневий прикметник *atmospheric* та прислівник *atmospherically*), *land, air* (прикметник *airy* та дієслово *to air*). Слова з коефіцієнтом *W* від 0 до 0,5 *disaster, planet, lithosphere, stratosphere, cataclism, ionosphere* утворюють периферійну зону даного лексико-семантичного поля.

Ми здійснили інвентаризацію досліджуваних лексичних одиниць для ЛСП «Environment», яке є центральним, оскільки включає ряд мікрополів зі словами-ідентифікаторами, які належать або до центральної, або до ядерної частини цього ЛСП.

Утворимо нове ЛС мікрополе з іменем «Water», яке є досить численним на ЛО, що досліджувалися. Використавши дефініцію слова *water: the liquid that descends from the clouds as rain, forms streams, lakes, seas and oceans, and is a major constituent of all living matter* [6, с.1331], ми систематизували конституенти поля за ступенем вияву домінантної ознаки. Отже, семи *water, sea, river, streams* є спільними для угруповання слів з іменем *water*. Найбільше значення компонент *water* має у семантиці іменників *current, stream, gulf, spring, liman, bay, waterfall, estuary, freshet, frith, flood, lake, sea, ocean, pond* та прикметників *lotic, fluvial*. Очевидно, що саме ці семи описують основне значення слова *water* і становлять центральну групу даного ЛСП. Ядерну частину формують слова з коефіцієнтом $0,5 < W > 1$: *tributary, canal, floor, gutterway, flow, fresh, channel, creek, strait* Крім іменників, сюди належать і слова з інших частин мови: прикметники *fresh, deep, shallow* та дієслова *to flow to water, to wash*. Слова типу *mouth* та *source* утворюють периферійний прошарок ЛСП «Water».

Систематизуючи конституенти ЛСП «Land», розглянемо визначення слова-ідентифікатора *land*: 1. *the solid part of the surface of the earth*. 2. *ground or soil of a specified situation, nature, or quality*. 3. *the surface of the earth and all its natural resources* [там само, с. 672]. Спільними семами для членів цього поля будуть *surface, land, soil, earth*. Слова (зокрема іменники), які мають коефіцієнт рангової кореляції 1 і є найбільш семантично близькими до слова-

ідентифікатора, утворюють центральну групу мікрополя «Land»: hill, mountain, country, island, plain, field, lawn, plateau, valley, meadow, soil. Ядерну частину мікрополя утворюють слова, коефіцієнт яких перебуває в межах від 0,5 до 1 і які розташовані ближче до центру: planet, territory, neighbourhood, continent, ground, surface, plain, earth, pasture. Периферійну частину ЛСП «Land» формують слова з коефіцієнтом рангової кореляції від 0 до 0,5: region, district, relief, horizon та інші.

Як уже було зазначено, лексема mountain належить до складу тих лексичних одиниць, що формують центральну частину мікрополя «Land». Якщо ж виділити слово mountain з даного мікрополя і використати його як слово-ідентифікатор для іншого лексико-семантичного угруповання слів, то отримаємо таку схему ЛСП «Mountain». Численною за кількістю спільних семантичних компонентів є центральна частина ЛСП. До неї належать лексичні одиниці hill, rock, range, ridge (відповідно прикметник ridged та дієслово to ridge), cliff, knoll, summit, knap, pike, sierra. Ядровий прошарок утворюють наступні слова: volcano, peak, slope, а зону периферії складається з лексем foot, crest, knob. Крім іменників, до цієї групи належать однокореневі прикметники knobby та knobbed.

Для визначення ядро-периферійної структури лексико-семантичного поля з іменем «Flora» проаналізуємо конституенти щодо їх впливу на формування значень. Спираючись на тлумачення слова-ідентифікатора flora і по чергово класифікуючи рангові значення досліджуваних лексем, об'єднаємо ЛО в такі 3 частини:

Слова з коефіцієнтом $W=1$: wood, tree, pasture, sap, shrub, plant, plantation, biota, garden, taiga, jungle; прикметники floral, floristic, vegetable, bushy, forested, biotic, planted та дієслова to vegetate, to garden, to forest, to plant, to sprout утворюють центральну частину досліджуваного мікрополя. Семантика ядерних лексем ($0,5 < W < 1$) максимально наближена до слова-ідентифікатора flora, і саме семи vegetation, forest, bush, flower, grass, frondescence, park описують основне значення доміанти поля. Досить численною є периферія ЛСП «Flora», до якої належать ЛО на позначення назв квітів, дерев, кущів тощо. Наведемо як приклад деякі з них: rose, pink, tulip, camomile, parsnip, aloe, nettle, blackthorn, cumin, mint, thistle, pine, oak, fir, yew, beech, birch, strawberry, gooseberry, blackberry, cranberry та інші.

Ще одним мікрополем, яке належить до центрального лексико-семантичного поля з іменем environment, є угруповання слів з доміантною лексемою fauna. Спільними семами для цієї групи слів будуть beast, animal,

insect. Центральну частину мікрополя формують ЛО, в яких коефіцієнт рангової кореляції дорівнює одиниці. Сюди належать такі слова: *animality, animalization, animal, poultry, cattle, mammal, biota, reptile, amphibian* (слово *amphibian* може бути як іменником, так і прикметником), *marsupial, insect* (у формі іменника та прикметника), *beast, vermin, fish, plankton*. Слова, коефіцієнт яких перебуває в межах від 0,5 до 1: *biomass, rodent, predator* — розташовані ближче до центру і разом із ним становлять ядерну частину групи. Оскільки ми досліджуємо ЛО, які належать до різних частин мови, то конститuentами ядерної частини будуть і прикметники: *animal, planktonic, bestial, zoological, fish, agualine, biotic, insectile*. Периферію формуватимуть лексеми типу *wolf, cat, dog, sheep, bear, deer, hamster, squirrel, camel, snake, frog* та інші.

У результаті багатоступеневої ідентифікації ми змоделювали ЛСП «Environment», до складу якого належать 6 мікрополів з такими словами-ідентифікаторами: *water, air, land, mountain, flora, fauna*. Ядерну та периферійну частини становлять переважно іменники, а також дієслова й прикметники, що походять від твірних основ іменників та поєднані з ними спільними інваріантними значеннями.

Компонентний аналіз словникових дефініцій дає можливість не тільки ідентифікувати досліджувані лексеми, а й установити якісні характеристики кожного слова, їх взаємозв'язки/місце кожної з лексичних одиниць у ядерно-периферійному структуруванні поля.

Література

1. Васильев Л. М. Теория семантических полей // ВЯ. —1971.— № 5.-С.105-113.
2. Долгих Н. Г. Теория семантического поля на современном этапе развития семасиологии / Научные доклады ВШ // Филологические науки. — 1973. — №1. - С.89—99.
3. Левицкий В.В. Статистическое изучение лексической семантики. - К.: УМК ВО, 1989. -155 с.
4. Уфимцева А.А. Лексика // Общее языкознание. Внутренняя структура языка. — М.: Наука, 1972. — С.394-455.
5. Щур Г.С. Теория поля в лингвистике. - М.: Наука, 1974. — 55с.
6. Webster's Ninth New Collegiate Dictionary / Ed. By Ph. Gove-

Springfield. – Massachusets, 1986.